

KARTULIVÖTT: 1978. aasta septembris samas külas laovad kartulikotte vankrile Harri Matvei, Veera Krüüts ja Stepan Luha. Foto Arvi Matvei

Sügis, põld ja talupoeg

Anti Lillak

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Läbi aegade on Setomaa elanike põhiliseks elatusalaks olnud põllumajandus (vaata ka artiklit «Midä Setomaa põllumiis lõikuskuul ummi põlda päält lõikas?» ajalehes «Setomaa» 5. september 2007).

Tõsi, kui praegusel ajal pole võssakasvanud põllud haruldaseks vaatepildiks, siis veel enne viimast sõda oli olukord risti vastupidine — tiheda asustuse tõttu oli harimiskõlblik maa väga hinnas. Rahvastiku tihedus paistis sõltuvat maa viljakusest; Setomaa parimad põllumaad asusid Irboska ümbruses, kus ka rahvast oli kõige rohkem. Põld andis toidu lauale ja riide selga, kogu maainimese elu oli põlluga tihedalt seotud (kes teab, võib-olla on termin «maarahvas», mida nii setod, eestlased kui ka näiteks vadjalased on eneseniimetuseks kasutanud, seotud just põllumaaga).

Ennustati ilma

Aegagi arvestati ühest põllutööst teise. Pühad tähistasid ikka mingit etappi põllutöodes, siis ennustati tulevast ilma (saak sõltus ju suuresti taeva armust).

Setomaal tunti samu rahvalikke tähtpäevi, mis mujalgi Eestis, kuid samas oli ka vene talupoegade ühiseid pühaid. Tänapäeval, mil vana eluviis on üldiselt andnud teed lääneeuroopalikule mõttemallile, on paljud sellistest tähtpäevadest unustatud — ma pole eriti kuulnud Rollapäeva (18. august) või Sahharipäeva (5. september, mõlemad kuupäevad vana ka-

lendri järgi) tähistamisest.

Ka need pühad, mis on jäänud rahva mällu, on paljuski kaotanud või muutnud oma esialgseid tähendusi. Mis seal imestada — põld ja koduloomad pole paljudele meist enam otseseks toiduandjaks, seega pole vaja ilmtingimata mihklipäeval oinas veristada, et «eläjä kõrda lääsi».

Mihklipäev on meie mälus siiski alal hoitud. Kes ei teaks ütlust «igal oinal oma mihklipäev», ehkki mis pistmist on sellel päeval oinaga, pole enam igäühele selge.

Oina veristamise puhul on tegemist väga vana, võimalik et muinasaega tagasi ulatuva kombega, mis pidi karjale head õnne tooma. Setomaale ei jõudnud 19. sajandil rahvuslik ärkamisaeg ega kvaliteetne kooliharidus, mistõttu siin säilisid vanad, põlvest põlve antavad teadmised, kombed ja uskumised laialt 20. sajandi alguseni, mil Petseri maakonnast sai Eesti Vabariigi osa.

Mujal Eestis hakkasid vanad rahvakombed unarusse jääma 19. sajandi keskel — kujundlikult öeldes sai siis koolitarkus inimeste jaoks tähtsamaks kui vanemate õpetused. Ent võib kindel olla, et enne seda pöördedaega hoiti mihklipäeva, nagu ka teisi tähtpäevi, au sees kõigjal Eestis ja kaugemalgi. Igal pool veidi omamoodi, sarnaste ja erinevate kommetega.

Mida siis mihklipäev endast õieti kujutas? Setomaal peeti

sesta püha sarnaselt eestlastele vana kalendri 29. septembril, seda kutsuti maamihklipäivaks. Ülejäämisel päeval, 1. oktoobril, oli venelaste mihklipäev — vinnemihklipäev. Mihklipäev oli majandusaasta lõpp, siis lõppes suvi ja algas talveaeg.

Käsud ja keelud

Nagu pühade puhul ikka, kehtisid ka siis mitmed käsud ja keelud. Rehi pidi kindlasti olema mihklipäevaks pekstud, vastasel juhul võis karta, et vanakurat võtab osa saagist endale ja rehi läheb põlema. Meile võib see tunduda ebausuna, koguni rumalusena, kuid vana aja inimeste jaoks polnud sellised ohud midagi enneolematut. Teati piisavalt palju juhtumeid, kus keelust üleastujaid oli tabanud õnnetus, ning taolised jutud veensid uskumuste õigsuses.

✕✕✕ Oina veristamise puhul on tegemist väga vana, võimalik et muinasaega tagasi ulatuva kombega, mis pidi karjale head õnne tooma.

Mil moel need rahvapärismused talletunud käsud-keelud toimisid, jääb lahtiseks — üleloomulikke nähtusi ei osata piisavalt veenvalt seletada tänapäevalgi, vanasti aga piisas vaid veendumusest, et need nähtused toimivad.

Sügis oli viimane ettevalmistusaeg külmaks talveks. Selleks ajaks pidid kõik varud olema kogutud. Põhiliseks toidualli-

KÜNDMINE: kartulivagu ajavad Jugo küla Vilo vallas 1977. septembris laiali Stepan Luha ja Harri Matvei. Foto Mati Krüüts

kaks oli muidugi teravili, mida Setomaal, nagu ümberkaudseteski maades, kasvatati kõige enam. Kaunviljad läksid peaaegu alati toidulauale, loomadele seda ei antud. Kartul võeti tarvitusele 19. sajandi jooksul ning nii mõnigi ajaloolane on arvanud, et just tänu kartulikasvatamisele saadi jagu varem nii sagedastest näljahädadest. Kui teravili kippuski mõnel halvemal aastal ikalduma, siis kartul andis näljale leevendust.

Viimane suurem näljaeg tabas Läänemeremaid, sealhulgas ka Setomaad aastatel 1867–1869, mil vilid kahel järjestikusel aastal ikaldusid. Nälg oli hukutav eelkõige nõrgema tervisega inimestele, vanuritele ja väikelastele. Pärast seda karmi aega esines

viletsamaid aastaid aeg-ajalt ka edaspidi, ent ikaldused ei võtnud enam nii traagilist iseloomu.

Saun kord nädalas

Elu polnud tegelikult lihtne ka parematel aegadel. Raske füüsiline töö, kesine toit ja meie mõistes ebahügieenilised olud olid toona igapäevane reaalsus. Veel umbes sada aastat tagasi ei tundud enamikes taludes käimlat ning ennast pesti vaid kord nädalas, laupäeviti saunas.

Kui haritlane Oskar Kallas külastas 19. ja 20. sajandi vahetuse paiku Kraasna maarahvast, pisikest seto keelega väga sarnase kõnepruugiga rahvakildu Pihkva- maal, märkis ta, et sealsed inimesed elavad väga vaeselt ja mustalt. «Mis me ikka jalgu peseme, me

läheme homme ka tööle“, oli Kallasele Kraasnamaal vastatud. Setomaal, mis samuti oli läänelikest mõtteviisidest, sealhulgas arusaamadest hügieenist, kaue- maks kõrvale jäänud, võis olukord sarnane olla. Meil pole häbenemiseks põhjust.

Enne 19. sajandi keskpaika oli suhteline räpasus tavaline kogu Eesti maarahvas seas ja keskajal kogu Euroopas. Siin jäid vanad, traditsioonilised arusaamad puhtusest ja mustusest lihtsalt kauem rahva seas kestma.

Puhtusest osati lugu pidada tegelikult ka vanasti — peene ilumeelega rahvariided on alguse saanud nondest hallidest aegadest ning pühaks peetavaid paiku ei tohtinud mingil viisil reostada. ■